

PROJEKT ZA ZGODOVINO LJUBLJANE IN NEKATERE RAZISKAVE IZ LJUBLJANSKE
ZGODOVINE DO LETA 1918

MARJAN DRNOVŠEK

Pregled dosedanjega dela na projektu Zgodovina Ljubljane ter kratka informacija o pomembnejših raziskavah iz ljubljanske zgodovine v zadnjih letih za obdobje do leta 1918 sta bila podana na ustanovnem občnem zboru Zgodovinskega društva Ljubljana 3. decembra 1979 na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Med važnejšimi nalogami Zgodovinskega društva Ljubljana bo izdelava sintetičnega prikaza zgodovine Ljubljane, saj je od prvih povojnih poskusov v tej smeri minilo kar 30 let, izdana pa je bila le prva knjiga pod naslovom Zgodovina Ljubljane, Geologija in arheologija, ki je izšla leta 1955, vendar pa je vsaj glede arheološkega dela že zastarela zaradi novih arheoloških izkopavanj in preučevanj antične Emone in bo potrebna nova obdelava tega obdobja.

Stanje do leta 1970 in načrt dela na preučevanju zgodovine Ljubljane je orisal Sergij Vilfan v predgovoru k 2. zvezku Razprav Mestnega arhiva ljubljanskega (MALj) pod naslovom Stanje in perspektive sintetičnih prikazov zgodovine Ljubljane. Krajši pregled opravljenega dela pa je pripravil tudi Vlado Valenčič za sestanek zgodovinarjev leta 1975 v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.

Leta 1950 je Mestni arhiv pričel z organizacijskimi pripravami na projektu Zgodovina Ljubljane. Po njegovem predlogu naj bi se pripravile posamezne monografije z različnih področij mestne zgodovine, ki bi se objavljale po zaporedju nastanka. Vendar je bil v krogu sodelavcev projekta leta 1951 sprejet načrt, po katerem naj bi Zgodovino Ljubljane obdelali kot kolektivno delo, ter zaokroženo v eno celoto v treh knjigah. Pri zbiranju tekstov so se pojavile težave zaradi različnega pristopa avtorjev k posameznim temam, zaradi mnogokrat prepodrobne obdelave, različnega obsega prispevkov in ne na koncu težava tudi v tem, da mnogi avtorji niso oddali prispevkov. Tako je izšla le prva knjiga, ki je poleg geološkega prikaza ljubljanskega prostora in obdobja, ki ga raziskuje arheologija, zajela tudi prva stoletja slovenske naselitve, čeprav samo z gledišča arheoloških najdb. Kljub temu je bila zbrana tudi večina tekstov za drugo knjigo, ki bi zajela obdobje do leta 1700, za katero pa se je izkazalo, da predstavljajo le preddela za zgodovino Ljubljane, ker bi po njihovi strnitvi v drugo knjigo nastal le zbornik monografij. Večina teh tekstov je bila objavljena v Zgodovinskem

časopisu, Kroniki ali kot samostojne publikacije in v Razpravah MALj, o katerih bom govoril kasneje.

Leta 1961 je bil na pobudo Mestnega sveta napravljen nov načrt, ki je bil manj zahteven, vendar so se pojavile podobne težave pri zbiranju tekstov kot leta 1951. Da prispevki ne bi zastareli, so bili več ali manj objavljeni v slovenskih zgodovinskih publikacijah.

Ker pa je bila potreba po celovitem pregledu mestne zgodovine vedno bolj aktualna, je MALj izdal kratek poljudnoznanstveni prerez skozi mestno zgodovino z naslovom Ljubljana, podobe iz njene zgodovine leta 1962. To delo je izšlo tudi v ugledni trojezični slovensko—italijansko—nemški izdaji tri leta kasneje (1965); besedilo, napisano na osnovi že omenjenih tekstov, predstavlja vse do danes najboljši pregled ljubljanske zgodovine.

Sergij Vilfan je leta 1970 izdelal tudi načrt za nadaljnje delo, po katerem naj bi se nadaljevalo z objavljanjem gradiva in monografskih razprav, kar naj bi omogočilo nastanek večje zgodovine Ljubljane. Vzporedno pa bi se izpopolnjevala že objavljena kratka zgodovina.

Na sestanku zgodovinarjev leta 1975 v Zgodovinskem arhivu Ljubljana so bile glede sinteze izrečene sledeče načelne misli:

1. monografske obdelave naj kot preddela tečejo naprej s tem pogojem, da bi bile teme razpisane bolj načrtno in da bi bila pokrita obdobja in panoge, ki še niso obdelane; 2. paralelno z njimi naj bi nastajalo sintetično delo s čim manj avtorjev, ki naj bi se disciplinirano držali predpisane sheme (za vzor je bila kot primer omenjena monumentalna zgodovina Beograda); 3. da delo ne sme biti zbornik, temveč sintetično zaokrožena celota.

Glede teh načelnih misli ni nobenih nesoglasij z idejami iz prejšnjih načrtov in z idejami Sergija Vlfana iz leta 1970. Zato pa so zanimive nekatere konkretne pripombe, ki so bile izrečene v razpravi. To so:

— arheološki del mora nastati na novo in zajeti samo obdobje do naselitve Slovanov;

— postavilo se je vprašanje o smotnosti vključitve geološkega dela v zgodovino Ljubljane;

— izražena je bila misel o nujnosti geografskega uvoda in to že v prvi knjigi;

— glede virov in literature je bilo rečeno, da naj bo v obliki resumeja podana na koncu vsakega poglavja (kot npr. v Zgodovini narodov Jugoslavije);

— sproženo je bilo tudi vprašanje razmejitve med splošno in mestno zgodovino, to je o postavitvi pametne meje med obema;

— delo mora biti razumljivo za čim širši krog ljudi; in

— poudarjeno je bilo, da brez trdne organizacije dela in stimulacije za avtorje načrt ne bo uresničen.

Ko pregledujemo dosedanje delo, vidimo, da je bilo še največ razhajanj ob vprašanju obdelave obdobja, ki se pokrivajo z vprašanjem števila knjig. Po načrtu iz leta 1951 naj bi izšle 3 knjige:

1. arheologija, 2. do 1700, 3. od 1700 dalje. Do danes so se oblikovali tudi naslednji načrti: da bi delo izšlo v treh knjigah (1. arheologija, 2. od naselitve Slovanov do leta 1848 in 3. po letu 1848), v štirih knjigah (1. arheologija, 2. od naselitve Slovanov do leta 1848, 3. od leta 1848 do 1945, in 4. po letu 1945), in v petih knjigah (1. arheologija, 2. srednji vek, in 16. ter 17. stoletje, 3. 18. in 19. stoletje, 4. od leta 1918 do 1945, in 5. po letu 1945). Ne glede na to, koliko knjig bo obsegala Zgodovina Ljubljane pa je pomembno, da bodo v njej zajeta vsa obdobja enakomerno in to tudi najnovejši razvoj mesta (po letu 1945).

V nadaljevanju bi le okvirno opozoril na nekatere novejši raziskave s področja ljubljanske zgodovine. Pri virih ne moremo iti mimo nekoliko po nastanku starejšega dela Boža Otorepca, Gradivo za zgodovino Ljubljane, v 12 zvezkih, v katerih je objavil v celoti ali izvlečkih dokumente iz slovenskih, italijanskih, avstrijskih in nemških arhivov za obdobje od leta 1144 do leta 1527. Te podatke je isti avtor dopolnil z referatom na slovenjegraškem zborovanju arhivskih delavcev leta 1974. Pod naslovom Gradivo za starejšo zgodovino Ljubljane v nekaterih italijanskih in avstrijskih arhivih je ta referat objavljen v prvi številki Arhivov, glasilo Arhivskega društva Slovenije, leta 1978.

Tudi program edicij virov za slovensko zgodovino, ki je bil oblikovan na skupnem sestanku predstavnikov Arhivskega društva Slovenije in Slovenske akademije znanosti in umetnosti leta 1972 (izdan tudi kot rokopis), vsebuje nekaj načrtov za izdajo virov za ljubljansko področje. Realizirana je bila le objava ljubljanskih tržnih cen (Vlado Valenčič, Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne, SAZU, leta 1977). Ne-realizirane pa so bile: objava ljubljanskih trgovskih knjig iz 16. stoletja, objava izpiskov

iz zapuščinskih in konkurznih spisov v MALj iz 16. in 17. stoletja — pomebni kot vir za zgodovino trgovskega kapitala v Ljubljani). Mestni arhiv ljubljanski pa je imel v načrtu tudi objavo starih ljubljanskih kronik. Za vse te načrte glede objavljanja virov moramo reči, da je bilo marsikaj zbranega in obdelanega ter da je potrebna samo še finalizacija del.

Med publikacijami, ki objavljajo razprave samo iz ljubljanske zgodovine, moramo omeniti serijo publikacij Razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljane (MALj). Do sedaj so izšli 4 zvezki; prvi zvezek je izšel že leta 1958 z razpravo Vlada Valenčiča, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze. Šele trinajst let kasneje (1971) je izšel drugi zvezek kot zbornik razprav z naslovom Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane z Vilfanovim uvodom o Lokalni zgodovini iz nelokalne perspektive, ter razpravami Pavla Blaznika, Zemljiška gospodstva v Ljubljani in okolici od začetkov do leta 1848, Vlada Valenčiča, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju, ter Antona Svetine, Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja. Tretji zvezek, ki je izšel leta 1972, je prinesel razprave Boža Otorepca, Ivana Slokarja in Vlada Valenčiča o razvoju ljubljanske obrti in rokodelstva v srednjem veku in do začetka 18. stoletja, četrti zvezek iz leta 1975 pa razprave Ivana Slokarja in Vlada Valenčiča na enako temo s časovnim razponom od začetka 18. stoletja do uvedbe obrtnega reda 1859 v Avstriji. V rokopisni obliki je pripravljena za objavo razprava Vlada Valenčiča o razvoju trgovine od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja. V končni fazi pa je tudi raziskava, ki poteka v okviru Zgodovinskega arhiva Ljubljana z delovnim naslovom Komunalna politika Ljubljane v letih 1895 do leta 1918; Ta bo tudi izšla v seriji publikacij Gradivo in razprave, ki jih izdaja Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Med historičnimi revijami, ki objavljajo največ prispevkov o zgodovini Ljubljane, moramo na prvem mestu omeniti Kroniko, časopis za slovensko krajevno zgodovino. Podrobnejši pregled člankov in razprav iz predvojnega razdobja dobimo v bibliografskem kazalu h Kroniki slovenskih mest I—VIII (1934—1940), ki je izšel v Kroniki št. 3 leta 1974. Za povojno razdobje (1953 do 1972) pa v kazalu, ki je izšel v Kroniki št. 1 leta 1975. Avtorica obeh bibliografij je Anka Vidovič — Miklavčič. Pregled poglavitnih del za Ljubljano je podala Olga Janša — Zorn Pregled raziskovanja slovenske krajevne zgodovine, v Kroniki št. 2, 1977.

Tako v predvojnih kot v povojnih Kronikah je izšla vrsta razprav ki časovno zajemajo obdobja od najstarejših časov do danes ter se prostorsko nanašajo na Ljubljano — mesto ter širšo in ožjo okolico Ljubljane, ki je povezana z mestnim razvojem. Po vsebinskem pristopu so te razprave zelo pestre. S časovnega vidika so najštevilnejše iz obdobja 19. in 20. stoletja, vsaj v zadnjem času, mnogo manj pa iz starejših razdobj, čeprav moramo upoštevati obdelave iz zgodovine npr. antične Emone v arheoloških revijah in podobno.

Ko govorimo o Kroniki, moramo omeniti tudi Knjižnico Kronike, v kateri so od petih knjig kar štiri namenjene ljubljanski tematiki: Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana (1955) Igor Vrišer, Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane (1956), Vlado Valenčič, Sladkorna industrija v Ljubljani (1957), Sergij Vilfan — Josip Černivec, Zgodovina ljubljanske mestne hiše (1958).

Čeprav niso v neposredni zvezi z ljubljansko zgodovino, moramo omeniti razprave Sergija Vilfana, Zgodovina mest med krajevnim in primerjalnim zgodovinopisjem kot uvod k razpravi Tadeusza Rosanowskega, Trg in mesto na srednjeveškem Poljskem (Kronika, letnik 25, št. 3. leto 1977) ter razpravo Boga Grafenauerja, Vprašanja razmerja mesta in podeželja (»vasi«) v zgodovini narodov Jugoslavije (Kronika, letnik XXII, št. 3, leto 1974). Ravno metodološka vprašanja v zvezi s preučevanjem krajevnih zgodovine so tista, katerim se posveča v naši historiografiji relativno malo pozornosti.

Iz ljubljanske zgodovine objavljajo razprave številne strokovne in znanstvene revije, kot so Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, Slavistična revija, Geografski vestnik, Slovenski etnograf, arheološke in umetnostnozgodovinske revije in številne druge. Potreben bi bil natančen pregled vseh teh revij in izdelava bibliografije razprav, ki se dotikajo preteklosti mesta Ljubljane.

Tudi ljubljanske kulturne institucije (npr. Mestni muzej, Zgodovinski arhiv Ljubljana in druge) so s svojimi strokovnimi nalogami marsikaj prispevale k boljšemu poznavanju mestne zgodovine. Samo kot primer navajam razstavo Zgodovinskega arhiva Ljubljane leta 1973 o starejši ljubljanski industriji, vzporedno s katero je bil izdan tudi katalog z razpravo Vlada Valenčiča, Ljubljanska industrija od 16. stoletja do prve svetovne vojne, ter prikaz arhivskih virov za zgodovino industrije. Tudi znanstvene institucije ne zanemarjajo lokalnega področja in ponovno kot primer navajam Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, v okviru ka-

terega je potekala raziskava o socialni in politični zgodovini delavskega gibanja v Ljubljani do prve svetovne vojne, katere nosilec je bila Jasna Fischer. V zadnjem času so tudi etnologi pospešili raziskovanje življenja v Ljubljani (npr., da omenim samo delo Slavka Kremenška, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, Ljubljana 1970, Mojce Ravnik, ki je raziskovala življenje na Galjevici, ter Damjana Ovsca, ki je leta 1979 izdal delo Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne). Tudi ljubitelji zgodovine preučujejo ljubljansko preteklost (npr. Milan Valant, Ljubljana od leta 1895 do 1941, izšlo v samozaložbi leta 1977, isti avtor je v letu 1979 izdal delo Hiše in ljudje stare Ljubljane).

V zadnjem času je izšlo nekaj monografij Ljubljane, ki so bogate s slikovnim materialom, tekstovno pa se omejujejo v glavnem na prikaz kulturnega in umetnostnozgodovinskega razvoja mesta (to so monografija Ljubljana avtorja Naceta Šumija, Monografija Ljubljane iz leta 1976, ki jo je izdala Delavska enotnost). Podoben pristop je tudi v prikazu zgodovine Ljubljane v delu Zakladi Slovenije. Med vodniki moramo omeniti delo Naceta Šumija, Ljubljana, Zasnove mesta skozi zgodovino, ki je izšel leta 1977 pri Delavski enotnosti.

Ob zbiranju gradiva za Zgodovino Ljubljane bodo pomembne številne publikacije institucij, podjetij šol in drugih, ki izhajajo ob najrazličnejših obletnicah in jubilejih. Količnik to niso dela strokovno usposobljenih raziskovalcev, je njihova vrednost različna. Pri večini publikacij podjetij, ki imajo svoj nastanek pred letom 1918, je opaziti pomanjkljiv prikaz najstarejšega obdobja in to ne toliko zaradi pomanjkanja arhivskih virov in literature, temveč zaradi nepoznavanja le-teh (kot primer dobro zasnovanega dela omenjam publikacijo 75 let Viatorja, ki je izšla leta 1975, kot primer slabšega dela pa publikacijo 115 let — Plinarna Ljubljana 1861—1976).

Tudi dnevno časopisje ima posluš za preglede iz ljubljanske zgodovine (npr. Darinka Kladnik, Od Rotovža do Žabjaka, Ljubljanski dnevnik leta 1977; Janez Kajzer, S tramovi podprto mesto, Delo 1975). Mnogo teh publicističnih prikazov iz ljubljanske zgodovine ni nastajalo samo na podlagi literature, temveč tudi na podlagi arhivskega gradiva.

Že samo ta bežni pregled nekaterih raziskav iz ljubljanske zgodovine nas prepriča o raznoterosti in vsebinskem bogastvu opravljenega dela. Čeprav so za obdobje do leta 1918 še neraziskana področja ali obdobja mestnega življenja, je ideja o izdelavi sintetične zgodovine Ljubljane že zrela.

Zato predlagam, da se v okviru Zgodovinskega društva Ljubljana čimpreje oblikujeta uredniški odbor in strokovni svet, ki bosta nosilca organizacijskih in strokovnih nalog.

Po poročilu se je razvila živahna diskusija. Glede strokovnega dela je bila izražena misel o oblikovanju skupine poznavalcev mestne zgodovine, ki naj bi izdelala »potokaz« za delo ter razpisala teme (B. Grafenauer). Ker občni zbor ni kompetenten za te pogovore, je bil dan predlog, da razpravo o problemih v zvezi s projektom Zgodovina Ljubljane organizira Zgodovinsko društvo Ljubljana kot eno svojih prvih akcij (B. Reisp). Pozdravljena je bila oživitev ideje o kompleksni sintezi ljubljanske zgodovine z vključitvijo vseh znanstvenih disciplin pri njenem uresničevanju na metodološko modernejših osnovah. Ob tem je bila izražena tudi misel o preučevanju teorije krajevine zgodovine, saj

je ambicij pri njenem raziskovanju veliko, po svoji kvaliteti pa so rezultati različni (S. Kremšek). Kot eden temeljnih problemov je bilo poudarjeno vprašanje razmejitve med lokalno — ljubljansko in širšo — slovensko zgodovino ob dejstvu, da je bila Ljubljana hkrati kraj in prestolnica obenem (V. Melik).

Glede nosilca akcije je bilo razloženo, da zaradi šibke kadrovske zasedbe Zgodovinski arhiv Ljubljane ne more prevzemati organizacijskih nalog. Zgodovinsko društvo Ljubljana pa je lahko samo iniciator ne pa tudi nosilec. Zato je bila sprožena misel o založbi kot organizacijskem nosilcu (kot primer je bila navedena Cankarjeva založba pri Zgodovini Slovencev) ter o vključitvi načrta v srednjeročni program Skupščine mesta Ljubljane, ki je pokazala velik interes za objavo sintetične zgodovine Ljubljane. (I. Voje, B. Reisp).

LATINSKI NAPIS NA STUDENCU POD GRADOM OB SODARSKI STEZI

SILVESTER KOPRIVA

Na Gornjem trgu v Ljubljani je ob cerkvi sv. Florijana dostop na Grad, od koder je speljana Ulica na Grad, ki pri hiši št. 4 ostro zavije levo navzgor po pobočju proti severozahodu. Na pročelju te hiše je lepa freska v okviru od štuka. Slika predstavlja Devico Marijo z Detetom, Janeza Krstnika in moža v duhovniškem oblačilu D. J. s palmovo vejico v rokah. Fresko je izdelali slikar in restavrador Izidor Molè po originalu baročnega slikarja Valentina Metzingerja iz prve polovice 18. stoletja. Original so sneli s pročelja in je sedaj v muzeju.

Tukaj se odcepi od Ulice na Grad Sodarska steza, ki kmalu zavije na desno po hribu proti jugovzhodu. Proti koncu te steze, kjer je sedaj lepa vila, ali morda nekoliko niže, naj bi v Stari Ljubljani stanoval mestni krvnik. Prav na oglu v tem zavoju je v hrib zgrajen studenec; to je obokana, kak meter in pol dolga vdolbna višine odraslega človeka. Izpod hriba priteka voda iz cevi ob daljšem deževju ali kadar se topi sneg, in po tlakovanem dnu odteka v zemljo. Na kamnitih podbojih s preklado je arhitrav iz dveh plošč, nad tem pa marmorni nastavek, trikotna plošča, ki je na vrhu odbita in jo prekriva grmičevje in drugo rastlinje. Vhod je zadelan s starimi že nalomljenimi deskami, tako da se lahko

vidi v notranjost. Če odmaknemo s trikotnega nastavka rastlinje, se pokaže zelo lepo izdelan latinski napis v štirih vrsticah:

RENO : | SUB : | D : M : C : SUP : E : D : H : |
INF : [CIT :]

tj.: *Reno subter, Deus me creavit supra, eius donum hauri infra. Pritekam (ven, na dan) dondaj, Bog me je ustvaril zgoraj, njegov dar zajemi spodaj.*

Vse štiri vrstice so do milimetra natančno simetrično razporejene druga pod drugo: RENO: je zgoraj v sredini pod odlomljenim vrhom, pod RENO: je v sredini SUB.; v tretji najdaljši vrstici pride SUP: točno pod SUB.; INF: pa je v levo pod M:C:. Če naj bi bila tu simetrija dosledno izpeljana, bi morale biti tudi desno pod :E:D: tri črke, a na tem mestu je plošča močno odrgnjena in proti oglu okrušena. Če pa natančno pogledamo, se res vidijo (zlasti na fotografskem posnetku — foto Marijan Paternoster) sledovi večje črke C, posebno zgornji lok, in pod D: nekoliko niže vodoravna črtica. Iz tega sledi povsem zanesljivo, da so bile pod :E:D: tudi tri črke, in sicer najverjetneje CIT: (*civitas, mesto*); mesto je torej dalo napraviti ta studenec s tem res imenitnim, domiselnim in le-